

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XVI: 2018

Nr 30 (568)

Data odczytu: 17.10.2018 r.

Data wydania: 17.10.2018 r.

=====

1115. spotkanie

Marek Szajerka

Konserwatywna, dwudziestowieczna datacja średniowiecznych obiektów architektonicznych w Grudziądzu

Od kilku lat dużym powodzeniem cieszą się *Niedzielne spacerzy z przewodnikiem po Grudziądzu*. Każdy z przewodników PTTK oprowadza wg posiadanej przez siebie wiedzy i ma swoją koncepcję wycieczki. Daje się jednak zauważyć pewien anachronizm, który ujemnie wpływa na konkurencyjność Grudziądza w porównaniu z innymi miastami regionu, szczególnie Chelмна i Torunia. Ten anachronizm utrwalają w przypadku badań archeologicznych firmy zewnętrzne, które w ramach obligacyjnych przetargów na badania archeologiczne dostosowują wyniki eksploracji do literatury przedmiotu z XX w. Takim przykładem, moim zdaniem jest publikacja o Zamku Wysokim, napisana pod kierunkiem Marcina Wiewióry, z 2012 r.¹ W publikacji tej dostosowano wygląd zamku do wyimaginowanego planu rekonstrukcyjnego Hansa Jacobiego, z okresu II wojny światowej.

Można zauważyć, że liczne prace remontowo-budowlane, przeprowadzone na terenie Starego Miasta w latach 1998-2018 nie wpłynęły zasadniczo na zmianę datacji obiektów architektonicznych ze średniowiecza. Za rok początkowy podanego przedziału czasowego przyjmuję wydanie materiałów z sesji *Grudziądz miastem Chrystiana*², którą zorganizowano w 1997 r. Sesje z 1997 r. i 1998 r. zostały zorganizowane w ramach 900 lat od założenia zakonu Cystersów przez św. Roberta z Molesme w 1098 r. Materiały z drugiej sesji zostały opublikowane w 2002 r.

¹ M. Wiewióra [red.], *Zamek w Grudziądzu w świetle badań archeologiczno-architektonicznych. Studia i materiały*, Toruń 2012, ss. 410.

² *Grudziądz miastem Chrystiana. Materiały posesyjne*, ss. 113. W przypadku tej publikacji nie było redaktora naukowego. Książkę firmowały: Urząd Miejski w Grudziądzu; Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Toruńskiej, Kapituła Kolegiacka w Grudziądzu.

Można przyjąć, że za sprawą tych sesji Grudziądz został przyjęty do grona miejscowości z rodowodem cysterskim. Jednak od strony historiograficznej promocja tego wątku badawczego, szczególnie w periodyku naukowym *Rocznik Grudziądzki* jest w zasadzie zerowa w dwóch dekadach XXI w. Skład kolegium redakcyjnego zdominowany jest przez historyków niemieckich i z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Współcześni historycy

i archeolodzy toruńscy dopasowują historię architektury średniowiecznej szczególnie do Torunia, uznając to miasto za punkt wyjścia do datacji obiektów architektonicznych w regionie. Dotyczy to np. pierwszego zastosowania wątku ceglano-gotyckiego lub *gotykiem polskim*.

W roku akademickim 1978/79 na UMK w Toruniu archeolog profesor Kazimierz Żurowski, prowadził obligatoryjne wykłady z archeologii dla przyszłych nauczycieli historii. Wykłady kończyły się obowiązkowym egzaminem u Pana Profesora. Profesor, mając w pamięci odkrycie osady w Biskupinie przez młodego wówczas nauczyciela Walentego Sz wajcera, uznał, że nauczyciele historii muszą znać podstawy tej najtańszej i wiarygodnej datacji „ewolucyjnej”. Zasada ta sprowadza się do tego, co niżej położone i bardziej prymitywne, zostało wykonane wcześniej.

Po tym wstępie można przejść do wskazania anachronizmów w datacji grudziądzkich zabytków architektury ze średniowiecza. Za podstawę będzie służyć Katalog Zabytków Sztuki w Polsce z 1974 r.³

1. Kościół św. Mikołaja. W katalogu zabytków jest to kościół wyłącznie gotycki, którego budowę zaczęto w 1286 r. Natomiast nawy powstały po 1310 r. Datacja przyjęta w oparciu o zewnętrzne wiązania cegieł, wedyjskie i gotyckie. Oficjalnie nie wiadomo, że ten kościół posiada romański fryz arkadkowy. Nie zauważono, że okna naw są neogotyckie i pochodzą z lat 90. XIX w. Na poddaszu, nad łukiem tęczowym prezbiterium jest ściana z oknami, które są rozmieszczone obecnie niesymetrycznie. Okienko od strony północnej przylega do klatki schodowej. W tej klatce schodowej są: małe rozglifione okna o cechach romańskich i romański portal do empory nad zakrystią. Wg datacji ewolucyjnej widać wyraźnie, że kościół zaczęto budować w trzynastym stuleciu. Najpierw powstały baptysterium w części południowo – zachodniej oraz nawy. W połowie XIII w. budowa została przerwana i w pier-

³ T. Chrzanowski, M. Kornecki, Katalog Zabytków w Polsce, T. XI, województwo bydgoskie, z. 7, Warszawa 1974, s. 5-33.

wotnym planie niedokończona. W 2008 r., krótko przed śmiercią dr Antoni J. Pawłowski, archeolog i architekt badający Górę Zamkową, ponad kolebą prezbiterium zauważył, że jego sklepienie zostało wykonane wtórnie. Miało być wyżej, tak jak niedokończona jest tam klatka schodowa. Na ścianie południowej nawy jest na zewnątrz widoczny łuk mniejszego, romańskiego okna.

2. Kościół Świętego Ducha. Wg katalogu zabytków wymurowany ok. 1345 r. Na przełomie 2014/2015 r. w trakcie odnawiania elewacji, na ścianie północnej ukazały się relikty okien romańskich oraz portal wczesnogotycki. Wg tego, co jest pod tynkiem, ściany powstały w 1 poł. XIII w. Niekoniecznie był to obiekt sakralny.

3. Kościół p.w. św. Franciszka Ksawerego. Wg katalogu zabytków budowa rozpoczęta w końcu XVII i zakończona w 1723 r. W latach 2006-2008 odsłonięto fundamenty kościoła do głębokości ok. 4 m. Okazało się, że są to ściany budowli średniowiecznej. Wątek ceglano kamienny wskazuje moim zdaniem na wiek XIII. W podziemiach kościoła jest fundament ściany wschodniej Bramy Klasztornej, zwanej w 2 poł. XVII w. Porta Zellia, o grubości ok. 3 m.
4. Dawana kaplica św. Michała Archaniola, na terenie posesji przy ul. Klasztornej 6 jest nadal niezauważalna i niedostępna dla turystów. Pochodzi z 1 poł. XIII w. Wg wizytatora kościelnego z 1667 r., kanonika Jana Ludwika Strzesza, był to najstarszy murowany obiekt sakralny w Grudziądzu.
5. Na datacji opartej o wątki ceglane bardzo tracą spichrze nadwiślańskie. Zastosowany tam powszechnie wątek krzyżowy, sprawił, że ich datację przesunięto na wiek XVI/XVII. Taki wątek występuje w najstarszych fragmentach Zamku Wysokiego, szczególnie w relikwie ganku w murze, po stronie południowo-wschodniej skrzydła południowego. W spichrzu nr 37, ok. 5 m poniżej obecnej ul. Spichrzowej zachował się mur kamienny, wykonany w wątku *opus incertum*. Wątek ten stosowano w Polsce w Architekturze romańskiej a z głazów granitowych na przełomie XII/XIII w. Mur ten może pochodzić z czasów gdy ok. 1260 r. ks. Bolesław Kędzierzawy podporządkował sobie na zasadzie trybutu ziemie w widłach Ossy, zamieszkałe przez Prusów.
6. W 2017 r. udostępniono do zwiedzania pozostałość stróży z ok. 1222 r., zbudowane we współpracy biskupa Chrystiana, ks. Leszka Białego i ks. Henryka Brodatego. Znajduje się ona na terenie posesji przy ul. Mickiewicza 3/Murowa 24. Jest tam zapewne najstarszy murowany z cegły mur obronny w Polsce, w wątku rustykalnym. Mur zewnętrzny tego parczamu posiada wątek regularny i pochodzi zapewne z 2 poł. XIII w. Ten fragment muru przeczy popularnemu stwierdzeniu, że mury obronne w Grudziądzu powstały dopiero w XIV w.

7. Nowością w drugiej dekadzie XXI w. jest pokazywanie przez przewodników PTTK Bramy św. Chrystiana na terenie posesji przy ul. Mickiewicza 5. Bra ma ta ma ok. 6.7 m szerokości i jej wierzchołek jest na poziomie ul. Mickie wicza. Udowodniona sondą archeologiczną z 1991 r. wysokość, to 3 m.
8. Nadal w oficjalnej, urzędowej prezentacji zabytków architektury średnio wiecznej nie ma informacji m.in. o pomieszczeniach romańsko-gotyckich w piwnicy przy ul. Wieżowej 2, ani o murowanych średniowiecznych Mo stach. Poza Grudziądzem coraz częściej uznawanych za najstarsze w Polsce. Zabytki o cechach romańskich w Polsce zauważył i docenił Stefan Niedź wiński z Krakowa, pasjonat i specjalista od architektury romańskiej w Pol sce i Europie ogólnie. W 2016 r. był prelegentem na spotkaniu Koła Miło śników Dziejów Grudziądza. Jego internetowy katalog zabytków zawiera 16 pozycji⁴. We wstępie napisał:

***Obecność architektury romańskiej w Grudziądzu potwierdzają w sposób
niepodważalny dwa wczesnośredniowieczne mosty,
kaplica św. Michała Archanioła oraz zachowane relikty romańskie
w kościołach św. Mikołaja i św. Ducha.***

Być może tekst tego krótkiego artykułu z Biuletynu Koła Miłośników Gru dziądza wzbudzi refleksję, że osoby z zewnątrz, wykonujące prace badawcze odno śnie historii Grudziądza nie zawsze tę pracę wykonują rzetelnie. Limit czasowy i pieniądze też mają wpływ na jakość wykonanej pracy. Są też sytuacje w przypadku przewodów doktorskich, że Grudziądz nie pasuje do koncepcji założonej przez doktoranta jego promotora. Wówczas „wycinane” są niewygodne wątki.

Wielokrotnie pisałem i mówiłem, że polska historiografia Grudziądza oparta jest na bryku dzieła X. Froelicha z 1868 r., napisanym przez ks. Jakuba Fankidej skiego, regionalnego historyka z Pelplina.

Zdjęcia

W okienku ul. Kościelna 7. Rozglifione, szczelinowe okno romańskie.

1. Tablica informacyjna na ścianie północnej kościoła Świętego Ducha.
2. Portal wczesnogotycki na ścianie północnej kościoła Świętego Ducha. Stan w 2015 r.

⁴ <http://grudziadz.m.romanizm.pl/>

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.